

Fra Abskowgarth til Askovgård

Af Lars Grundvad og Nick Schaadt

Askov-skatten med dens mange dele. Bemærk de bevarede rester af bæltremmen, som var lavet af fløjl.

Foto efter Lindahl 1988, s. 212.

Indledning

I 1852 dukkede der en stor sølvskat op i Søren Pedersens lade i Askov. Skatten bestod af ca. 1500 g sølvsager, som alle var gemt væk i en jydepotte. Der var store mængder per-

sonligt dragtpynt som bæltter, snøreringe og tilhørende dragtnåle, mens bordservicet bestod af fem skeer og to bægre, og hertil kom fire mønter. Mønterne anses altid for at være særdeles vigtige i skattefund, idet de indsnævrer dateringen for skattens bortgæmmelse. I Askovskatten var den yngste mønt slået i 1649, hvorfor skatten hører til kategorien "svensekriegsskatte". Denne gruppe af fund er interessant, blandt andet fordi den er en vigtig kilde til at forstå hvilke tragedier, der udspillede sig i store dele af Danmark ved midten af 1600-tallet – i særlig høj grad i Sydjylland, hvor sognebeskrivelser beretter om områder, der blev lagt op mod 80-90 % øde.

Askov ligger umiddelbart vest for Vejen og øst for den mindre landsby, Malt (se side 73), som huser en fin kvaderstenskirke, der i sine velmagtsdage rummede et af de sjældne, romanske, gyldne altre, som blandt andre Knud J. Krogh har beskrevet i artiklen *Gyldent alter, glasmalerier og andre fund fra Malt Kirkes kor*. Askov-området har en god beliggenhed i landskabet. Således ligger Kongeåen og de tilstødende engdrag ikke langt mod syd, Malt Mose mod vest, Vejen Å mod nord og Hærvejen mod øst. Trafikken på sidstnævnte har med sikkerhed været en kilde til indtægt og udvikling for egnens beboere gennem hele Danmarkshistorien.

Udgravningens placering er markeret med blått på det Høje Målebordsblad fra 1869. Til venstre ses Vejen Kommunes geografiske udstrækning. Arealer svarer til Museet på Sønderskovs ansvarsområde.

Grafik: Museet på Sønderskov.

I sin nuværende form bærer Askov især præg af højskolen og højskolebevægelsens tilstedeværelse siden 1865, mens den visuelle del af landsbyens ældre historie stort set er udvisket og for en stor del ikke tidligere beskrevet.

Når arkæologien og de historiske kilder spiller sammen

For Askovskatten gælder, at skatten som berettende kilde bliver forstærket af den viden, arkæologien og de historiske kilder kan bidrage med. Mere specifikt er det fortællingen om en hovedgård og den udvikling gården fysisk gennemgik i tiden omkring skattens bortskaffelse. Som arkæologisk kilde foreligger resultaterne fra ældre udgravninger i Askov og af de meget omfattende udgravninger, Museet på Sønderkov gennemførte i perioden 2004-2010. Det drejer sig om et ca. 70.000 m² stort areal i den nordøstlige del af den nuværende landsby. De arkæologiske levn blev fundet på et større plateau, som er landskabeligt velafgrænset, og man forstår hurtigt, hvorfor stedet har været bebygget kontinuerligt gennem ca. 2000 år. Udgravningerne blev gennemført forud for Vejen Kommunes udstykning af parcelhuskvarteret, Rølkjær og før Askov Kirkes udvidelse af Askovs kirkegård.¹

Udgravningerne og resultaterne

I 1994 udkom bogen "Askov. En historisk billedbog", der blandt andet tager udgangspunkt i de få arkæologiske udgravninger, som var gennemført i Askov indtil da. Idet der er gået mere end tyve år siden bogen udkom, skal den følgende gennemgang for-

stås som en fortsættelse af det fremlagte materiale, der blev offentliggjort via det store arbejde sognepræst Agner Frandsen og museumsleder fra Museet på Sønderkov, Svend Aage Knudsen, lagde i redaktionsarbejdet dengang. Den historiske billedbog fortæller om Askovs historie baseret på de historiske skriftlige kilder, kortmateriale og fotos. Især for den yngre del af byens historie er der stort fokus på det tilgængelige fotomateriale.

Udgravningerne 2004-2010

I det nordvestlige hjørne af udgravningsarealet lykkedes det over flere udgravningsetaper at afdække en del meget store hustomter, som var rejst i flere faser, hvilket gjorde udgravningen af dem en anelse kompliceret. Det tolkedes af udgravningslederen, at der er tale om faser af gården *Abskowgarth*, som blev nævnt første gang i de skriftlige kilder allerede i 1438, og som kunne ses på det lidt yngre, historiske kortmateriale. For alle på nær én bygning tolkes det, at der er tale om ladebygninger og udhuse, som har huset udsæd, landbrugsredskaber, dyrehold, gårdens personale etc. Der blev udtaget jordprøver fra talrige stolpehuller ved udgravningen, og håbet var, at de ville kunne belyse hvilke af husene, der specifikt havde rummet hvad. Desværre var der intet brugbart materiale, som kunne vise mere, end hvad stolpehullerne kunne oplyse.

I alt blev der undersøgt 11 hustomter, som alle sandsynligvis havde tilhørt én ganske stor gård, der nogenlunde kunne dateres til perioden 1500-1659. Slutdateringen er definitiv, for gårdsdelene, der blev udgravet, var tydeligvis brændt. Denne slutning

Et udsnit af udgravningsplanen fra de store arkæologiske undersøgelser ved Askov. De mange huse fra renæssancen er trukket frem og de mange jernalderspor tonet ud. Bemærk den halve rektangulære form, som strækker sig ud af udgravningsfeltet mod nordvest – Dette tolkes som fundamentet til hovedgården, Abskowgarth.

Grafik: Museet på Sønderkov.

stemmer meget sandsynligt overens med en skriftlig kilde, som beskriver denne begivenhed. Flere af udhusene havde været rejst tilnærmelsesvist samme sted, så de ikke kunne have stået samtidigt, hvilket viser, at gården havde en vis levetid. Det understøttes også af, at man formåede at ombygge og nogle gange flytte flere bygninger.

Økonomihusene varierede i størrelse, og flere af dem var meget store. Tredive meter

lange hustomter med en bredde på over syv meter var ikke usædvanlige (se side 76). Det vil sige at ladebygningerne kunne udgøre mere end 210 m². Husene var funderet på to rækker regelmæssigt placerede stolper, som var sat i dybe og tydelige huller. Imellem stolperne var husets vægge konstrueret. Muligvis som en tidlig variant af bindingsværk, men der blev desværre ikke fundet rester af væggene ved udgravningen, så der er kun tale om et kvalificeret forslag. Ved at bygge så velfunderet kunne det bærende hustømmer, som jo var placeret ude i selve væggen, godt bære husets tagkonstruktion uden støttende stolper inde i selve husets rum, hvilket betød, at huset blev langt mere brugbart.

En interessant detalje, som blev opdaget ved udgravningen af en brønd, var, at i hvert fald nogle lader havde haft pikstenbelægning på gulvene. Således var en hel sektion af et sådant gulv sunket ned i en af brøndene, da den blev sløjfet, og fylden begyndte at sætte sig. Herved kunne det også ses, at brønden var ældre end huset.

Længst mod nord lå pladsens arkæologisk set mest interessante bygning, da der var tale om en konstruktionstype, der endnu fremstår som unik i regionen. Konstruktionen var svær at tolke, for der blev fundet så mange stolpehuller, at der ved første øjekast ikke kunne udredes nogen af de normalt kendte hustyper, som eksempelvis ladebygningerne hører til. Men ved at anskue de mange stolpehuller i fugleperspektiv fremgår det, at de sammen udgør et halvt rektangel, hvor den anden halvdel givetvis endnu ligger uberørt mod vest under fårefolden, som ikke er udgravet.

Ét af de meget omfangsrige udhuse ved Askovgård. Vægstolpehullerne er her markeret med de røde spande. Huset var placeret oven på en brønd, som nok blev fyldt relativt kort inden, huset blev rejst. Dette sås ved, at husets pikstensbelagte gulv var sunket ned i brøndfylden, da denne begyndte at sætte sig. Brønden ses her som den mørke, store cirkel midt i fotoet.

Foto: Museet på Sønder-skov.

Inden for dette rektangel viser hvert stolpehul, hvor en piloteringsstolpe var nedgravet. Ved at pilotere så grundigt har husbyggerne sikret sig, at der kunne stå en meget omfangsrig bygning på stedet. Muligvis en bygning i mere end et stokværk. Der var tale om en meget bred bygning, som dannede en nordlig, øst-vest orienteret fløj i gården.

Ved udgravningen af den lille sti, der går vest og nord om Rølkjærkvarteret og ind mod Vejen by, kunne der tilmed erkendes et mørkt lag, som viste spor efter brand. Ødelæggelserne må have været omfattende, for der var brandspor helt ned i stolpehullerne, og undergrunden viste også spor efter varmepåvirkning. Desuden lå der en del ødelagte genstande i brandlaget og i enkelte stolpehuller, og de berettede om den vel-

stand, der havde været på Askovgård. Rigdommen sås i form af glaserede kakler og blev støttet af det faktum, at der blev fundet flere teglsten, som sandsynliggjorde, at i hvert fald dele af gården havde været teglsat, hvilket var en sjældenhed i senmiddelalderens og renæssancens landbebyggelse.

Arkæologisk kunne det altså vises, at flere af de udgravede bygninger var blevet brændt ned. Foruden brandsporene i den store hovedbygning, kunne det også ses, at nogle af laderne var nedbrændt. I to tilfælde kunne der endda findes bevaret egetømmer, som var delvist forkullet. Det er ikke arkæologisk entydigt, at branden blev gårdens endeligt, for det kunne ikke udredes præcist hvilke faser, der var ældst og yngst. Men det er fristende at foreslå, at den arkæ-

ologisk påviste brand er den samme, som beskrives i de historiske kilder, som beskrives senere.

På grund af de meget lerede undergrundsforhold kunne der findes bevaret bygningstømmer i flere af de udgravede stolpehuller. I 2005 indsendte man hele fem stykker træ til dendrokronologisk datering ved Trædateringslaboratoriet Wormanium – Moesgård Museum. Baseret på analyserne af dem kunne én lade bestemmes til at være rejst over en konstruktion af egetolper fra slutningen af 1500-tallet.

Efter udgravningsetapen i 2010 kunne der indsendes mere egetømmer til analyser, igen til samme laboratorium, og her viste dateringen, at tømmeret var fældet i perioden 1526-1546 eller måske en smule senere. Igen var det en ladebygning, der var blevet dateret. Faktisk er det sjældent, at huse på denne tid blev bygget af eg, for egetømmeret blev stadigt mere sjældent som følge af

massiv afskovning – et problem der blev så omfattende, at Kong Christian 3. indførte et forbud mod skovhugst i Jylland i 1552. Vi er derfor heldige at have haft muligheden for at datere på denne meget præcise måde.

De arkæologiske undersøgelser viser altså tydeligt, at der var tale om et ekstraordinært stort husbyggeri – vel nærmest af størrelse som en lille herregård, hvorved vi nærmer os en forståelse af gårdens funktion og betydning for lokalområdet. Udgravningerne viser tilmed, at nogle udhuse havde sirligt udlagte pikstensgulve, at hovedhuset havde rummet en kakkelovn, og at i hvert fald dele af huset havde været teglbygget. Så foruden den usædvanlige størrelse har bygningen formodentlig også rummet værdifulde sager, som langt fra var alle forundt at eje i den tid, bygningen stod.

Samme fortælling i historisk perspektiv
Askovgårds historie er ikke så lige til, som

Til venstre ses det mørke lag lige over piloteringsstolpehullerne i hovedhuset. Laget synes at respektere husets vægge, og der må være tale om et kulturlag, knyttet til huset. Til højre ét af de bevarede stykker tømmer med spor efter forkulning. Fotos: Museet på Sønderkov.

Udskiftningskort fra 1794, hvor blåt viser det fuldt udgravede areal, mens rødt viser det forundersøgte areal. Gård nr. 6 ses i den vestligste kant af den blå skravering, mens gård nr. 7 ses midtfor mod vest og uden for udgravningsfeltterne. Gård nr. 9 ses sydvest for udgravningsfeltets nedre vestre hjørne.

Grafik: Silke Eisenschmidt for Museet på Sønderсков.

man måske kunne forvente, men der er hjælp at hente, og blandt de mest oplysende udgivelser skal nævnes "Askov i Malt Herred. Et stykke bondehistorie" af Henrik Larsen og Søren Alkærsig fra 1934. Studier af byens historie viser, at Askovgård faktisk lå i selve Askov by helt indtil den store, gennemgribende byfornyelse i 1960'erne, da man ønskede at modernisere byen. På udskiftningskortet har gården nummeret 7. Det vides, at Askovgård blev endeligt nedlagt i 1969.

Hvorfor taler arkæologerne så om, at Askovgård var en hovedgård, der på et tidspunkt brændte for aldrig at blive bygget igen? Det svar kan findes ved at spore Askovgård tilbage gennem tiden. I denne historiske gennemgang skal der ikke fokuseres på gårdenes indbyrdes forhold.

Den seneste Askovgård lå der, hvor den nuværende Brugs ligger, centralt placeret lige ved siden af byens dam ikke langt fra en af regionens stoltheder, nemlig Askov Højskole. Men det var ikke dér, arkæologerne

gravede i 2004-2010. Første indskydelse er naturligvis, at arkæologerne havde helt forkert fat i deres historie om gården. En anden forklaring må være, at byen og gården har oplevet store ændringer og sammensætninger i tidens lange løb. Historien om gården i helt ny tid er trist, da den gamle gård jo tabte kampen mod moderniseringen af bymidten, men der skal ikke graves dybere i det forløb.

Derimod springer vi tilbage til 1852. På dette tidspunkt lå Askovgård på samme placering som i 1969, og det var i en af ladebygningerne her, at den store Askovskat blev fundet. Altså et stykke fra det sted, hvor arkæologerne fandt spor efter en bebyggelse, der kunne have været af hovedgårdsdimensioner. At skatten blev fundet dér styrker teorien om, at Askovskatten er et plyndringsrov, måske udført og begravet af de polske lejetropper, der havde lejr ved Skudstrup Mark, og ikke er sølvtøj, der var ejet af en enkelt familie.

Det er interessant, at vi blot skal yderligere 30 år tilbage i tiden for at se, at der på dette tidspunkt ikke lå en Askovgård dér, hvor skatten blev fundet. Der lå ganske vist en gård, men den blev ikke benævnt Askovgård. Det gjorde derimod en anden gård, der lå et kort stykke mod sydøst, på kortet nævnt som nummer 9. Det er tydeligt, at vi befinder os i den modsatte ende af feltet, hvor arkæologerne udgravede. Årsagen til, at Askovgård på dette tidspunkt skiftede lokalitet, skal findes i et skøde fra 1823. Askovgård (her gård nummer 9) blev da drevet af en enke, Magdalene Duer, hvis søn boede på gård nummer 7. Efter Larsen & Alkærsig overlod hun ifølge skødet fra 1823

Askovgård til sin søn. Sønnen fik herefter tilladelse til at lægge Askovgård ind under sin egen gård. Størstedelen af bygningerne til gård nummer 9, blev herefter brudt ned, og navnet Askovgård gik videre til gård nummer 7.

Hvordan fik gård nummer 9 navnet Askovgård? Her skal der kigges grundigt på byens forskellige gårde for at finde en forklaring. Søren Alkærsig gennemgik diverse protokoller og fandt, at nuværende Nedergård var resultatet af en udskiftning. Udskiftning fandt sted fra en anden gård ved navn Askovgård. Denne gård ses på kortet som gård nummer 6. Det kan dels læses i H. Larsens & S. Alkærsigs værk fra 1934 og dels i A. Frandsen og S.A. Knudsens bog fra 1994, hvordan delingen skete. At gården nu kaldtes Nedergård, hænger sammen med gårdens nye placering, og fra omkring år 1800 fandtes gård nummer 6 altså ikke længere som Askovgård.

Med gård nummer 6 befinder vi os pludselig i det område, hvor arkæologerne gravede. I 1678 nævntes Askovgård, som på dette tidspunkt bestod af de to gårde 6 og 9. Beboerne, Niels Jessen med familie var på dette tidspunkt fæstere af Askovgård, der hørte under herregården Estrup. Men ikke nok med det, så kan det i H.K. Kristensens bog "Hovedgården Estrup i Malt herred" fra 1968 læses, at Niels forpagtede herregården Estrup og Skodborghus samt ejede flere gårde. Askovgård nævnes også i tiden efter Svenskekrigen 1657-1659 i forbindelse med Estrups jordebøger, hvor konsekvenserne af krigen gennemgås. Her fortælles det, at den halve gård var øde, den anden halve brændt. Det fortælles ikke, hvordan

disse halvdele var fordelt. Måske er den nævnte brand årsagen til arkæologernes fund af brandspor i forbindelse med udgravningen? Arkæologerne mener hvert fald, det forholder sig sådan.

Følger vi gårdens historie længere tilbage, så ved vi, at gårdene, der kaldtes Askovgård, blev mageskiftet til Estrup i 1579. Det skete som en følge af reformationen i 1536, hvor kirkens gods blev inddraget under kronen. Dette var også tilfældet med Askovgård. I 1438 nævnes Askovgård for første gang, da biskop Kristian i Ribe gav gården "Abskowgarth" med en tilhørende fæstegård til Sct. Lucius alter i Ribe. Biskoppen havde købt gården af enken til Lage Knudsen, hvis farbror ejede herregården Nielsbygård. I brevet vedrørende overdragelsen nævnes det, at gården var en hovedgård, der ved kirkens overtagelse blev nedgraderet til fæstegård. Størrelsen på gården beskrives ikke, og det er derfor op til arkæologien at afdække dette aspekt af historien.

Herefter kan fortællingen om gården ikke følges længere tilbage i de historiske kilder. Stednavnet *Askov* hjælper heller ikke stort, for det bærer ikke umiddelbart daterende karakteristika. I stedet beretter det ifølge Larsen og Alkærsig om det fysiske landskabs udseende; forstået som at byen fremspringer ved land eller skov. Her muligvis en askeskov. Arkæologisk har vi dog kendskab til væsentligt ældre levn i Askovs nærområder. Blandt andet en større landsby fra ældre romersk jernalder og en endnu

ikke fuldt udgravet landsbyfase, som ligger i den sydlige del af Askov. Fælles for disse arkæologiske levn er dog, at de ikke viser tegn på storgårde eller stormandsbebyggelse. Håbet er dog at fremtidige systematiske undersøgelser vil kunne fortælle mere om det Askov, som i dag næsten kun kendes for højskolens tilstedeværelse.

Noter

- 1 Udgravningerne blev ledet af Doktor Silke Eisenschmidt, som venligst har tilladt brugen af udgravningsresultaterne. Forfatterne takker stort for velviljen.

Litteratur

- Kristensen, Hans Kristian 1968. *Hovedgården Estrup i Malt Herred*. Historisk Samfund for Ribe Amt. Varde.
- Knudsen, Svend Aage & Agner Frandsen (red.) 1994: *Askov. En historisk billedbog*. Askov.
- Krogh, Knud J. 1971: Gyldent alter, glasmalerier og andre fund fra Malt kirkes kor. *Fra Ribe Amt 1971*, s. 513-547.
- Larsen, Henrik & Søren Alkærsig 1934: *Askov i Malt Herred. Et stykke bondehistorie. Ringkøbing*.
- Lindahl, Fritze 1988: *Skattefund. Sølv fra Christian IVs tid*. Herning.

Lars Grundvad, født 1983, cand.mag. i middelalder- og renæssancearkæologi, museumsinspektør ved Museet på Sønderkov. Har skrevet en række artikler om udgravninger udført af Museet på Sønderkov.

Nick Schaadt, født 1984, cand.mag. i Historie og Religionsvidenskab, museumsinspektør ved Museet på Sønderkov. Har især arbejdet med emner relateret til herregården Sønderkov og lokalområdet.